

РОЗВИТОК ПРОДУКТИВНИХ СИЛ І РЕГІОНАЛЬНА ЕКОНОМІКА

УДК 338.124.4

СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ СІЛЬСЬКИХ ТЕРИТОРІЙ

SOCIO-ECONOMIC PROBLEMS OF DEVELOPMENT OF RURAL TERRITORIES

Богданов Д.С.

аспірант,

Миколаївський національний аграрний університет

У статті досліджено економічні та соціальні особливості і проблеми розвитку сільських територій. Визначено засоби та шляхи подолання соціально-економічних проблем розвитку сільських територій. Найважливішим аспектом залишається підвищення життєвих стандартів, що включають як підвищення рівня доходів на селі, так і поліпшення культурно-оздоровчих послуг, пристосування сільського стилю життя до сучасних вимог цивілізації. Виявлено перспективні напрями подальших досліджень соціально-економічного розвитку на селі.

Ключові слова: сільська територія, політика сільського розвитку, досвід, галузь, територія, сільське господарство.

В статье исследованы экономические и социальные особенности и проблемы развития сельских территорий. Определены средства и пути преодоления социально-экономических проблем развития сельских территорий. Важнейшим аспектом остается повышение жизненных стандартов, включающих как повышение уровня доходов на селе, так и улучшение культурно-оздоровительных услуг, приспособление сельского образа жизни к современным требованиям цивилизации. Выявлены перспективные направления дальнейших исследований социально-экономического развития на селе.

Ключевые слова: сельская территория, политика сельского развития, опыт, отрасль, территория, сельское хозяйство.

The article analyzes the economic and social features and problems of the development of rural areas. The means and ways of overcoming of social and economic problems of development of rural territories are determined. The most important aspect is the improvement of living standards; include raising the level of incomes in the countryside, as well as improving cultural and recreational services, adapting the rural lifestyle to the modern requirements of civilization. The perspective directions of further researches of socio-economic development in the countryside are revealed.

Keywords: rural territory, rural development policy, experience, industry, territory, agriculture.

Постановка проблеми. Прагнення України до інтеграції в Європейське співтовариство потребує невідкладного коригування та виправлення ситуації, що склалася на селі, та якнайшвидшого прийняття рішень у сфері розвитку сільських територій. Проблеми розвитку сільських територій існують у більшості країн світу, зокрема високорозвинених. Проте, на відміну від України, ці проблеми вирішуються вже давно та комплексно, крім того, становленню та функціонуванню сільських територій притаманні не характерні для інших країн особливості: економічні, природні, соціальні, політичні, культурні,

адміністративні тощо, які зумовлюють необхідність пошуку, розробки та реалізації стратегій і програм розвитку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вивченню проблем соціально-економічного розвитку сільських територій України приділяють увагу багато вітчизняних учених, зокрема В.Г. Андрійчук, О.Г. Булавка, Ю.Е. Губені, М.І. Малік, В.Я. Месель-Веселяк, О.І. Павлов, І.В. Прокопа, П.Т. Саблук, В.К. Терещенко, Л.О. Шепотько, В.В. Юрчишин. Але вивчення цієї проблеми в Україні залишається на недостатньому рівні, на відміну країн Європейського

Союзу, в яких діють програми, спрямовані на розвиток сільських територій.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Досі не вивченими залишаються аспекти соціально-економічного розвитку сільських територій у розрізі визначення засобів і шляхів подолання проблем, що є на даних територіях.

Формулювання цілей статті (**постановка завдання**). Стаття має на меті дослідити проблеми, загрози та перешкоди соціально-економічного розвитку сільських територій.

Виклад основного матеріалу дослідження. Економічні особливості сільських територій включають їх інтелектуальний капітал та інновації (науково-технічні розробки, розвиток інформаційних систем, інтелектуальний капітал), виробничі умови (матеріально-технічне забезпечення аграрного виробництва, багатоскладність сільської економіки, зайнятість сільського населення та умови праці, рівень продуктивності та оплати праці, земельні, сировинні, водні, лісові ресурси, природно-кліматичні умови), фінансове забезпечення (бюджетні асигнування, інвестиції, оподаткування, кредитування, страхування), державне регулювання (законодавчо-нормативне забезпечення, місцеве самоврядування).

Соціальний фактор визначається як домінуючий у формуванні оновленого сільського середовища, а економічна складова повинна розглядатися як інструмент досягнення поставлених цільових орієнтирів розвитку сільських територій та аграрної сфери. Досліджуючи проблеми сільських територій, варто враховувати, що комплексний сільський розвиток повинен передбачати розвиток усіх функцій сільських територій, зокрема соціальної, економічної, демографічної, виробничої, історико-культурної, природоохоронної і рекреаційної, фінансової та управлінської. Однією із вагомих проблем сучасного стану сільських територій є відсутність соціальних стандартів і норм проживання та праці сільського населення. Сьогодні за межею бідності перебуває 15,5% загальної кількості сільських сімей, а у близько 25% сукупні витрати не перевищують рівня прожиткового мінімуму [1, с. 43]. Останніми роками позитивні зрушення в сільськогосподарському виробництві не змогли розв'язати проблеми соціально-економічного розвитку сільських територій. Виробництво сільськогосподарської продукції та її переробка не забезпечують потреби населення в якісних продуктах харчування. Найгіршими проблемами залишаються відсутність економічного інтересу жити та працювати в сільській місцевості, мотивації до праці, наявність безробіття, трудова міграція, бідність і руйнування соціальної інфраструктури села. Сільські населені пункти поступово обезлюднюються та припиняють своє функціонування. В Україні поселенська мережа за 1991-2009 рр. скоро-

тилася на 358 населених пунктів [2]. Занепад сільських територій, зростання бідності сільських жителів обумовлені причинами та проблемами довготривалого характеру. Основними з них є низький рівень розвитку аграрного сектору, низький рівень дохідності сільськогосподарського виробництва, відсутність фінансової підтримки дрібних сільськогосподарських товаровиробників, обмеженість фінансових ресурсів місцевих бюджетів, збитковість виробництва основних видів сільськогосподарської продукції, часткове ігнорування державою специфіки регіонального розвитку сільських територій.

Однією з найскладніших проблем є розбудова соціальної інфраструктури сільських територій. У сільській місцевості майже повністю призупинилося будівництво доріг із твердим покриттям, об'єктів інженерного облаштування, житла, об'єктів комунально-побутового й соціально-культурного призначення. Погіршується техногенно-екологічна безпека, зростає кількість неорганізованих звалищ побутових, промислових та інших відходів. Існує нагальна потреба забезпечення сільських населених пунктів дорогами і під'їздами з твердим покриттям, будівництва й облаштування вулиць, будівництва реконструкції та капітального ремонту мереж водопостачання і водовідведення, систем електропостачання, відбудови мережі соціально-культурного обслуговування населення тощо. Найбільші труднощі пов'язані із забезпеченням та пошуком коштів для фінансування вищевказаних заходів і робіт. Це передбачає бюджетні асигнування, а тому ця проблема найближчим часом не може бути вирішена. На державному рівні розглядається перспектива створення фонду підтримки розвитку сільських територій, який буде акумулювати кошти за рахунок відрахувань суб'єктів господарювання всіх форм власності в розмірі 1,5% від отриманих ними доходів. Це один із можливих варіантів спрямування коштів для вирішення невідкладних питань розвитку сільських територій [3].

До основних загроз та перешкод соціально-економічного розвитку сільських територій можна віднести:

- природні (які формуються внаслідок несприятливих природно-кліматичних умов ведення агропромислового виробництва);
- антропогенні (що формуються як результат недбалої господарської діяльності сільського населення);
- економічні (що стримують процеси оптимізації ведення сільськогосподарського виробництва та розвиток сільських територій);
- соціальні (що включають несприятливі соціально-демографічні процеси та явища, які визначають рівень життя сільського населення).

Поліпшення соціального та економічного становища на селі вимагає насамперед здійснення комплексних перетворень в аграрній сфері країни та заходів щодо підготовки сільськогосподар-

ських підприємств та індивідуальних господарств до діяльності в умовах повноцінного функціонування ринку землі. Йдеться про такі заходи [4]:

- розробка дієвих економічних механізмів стимулювання та підтримки розвитку сільськогосподарського виробництва в ціновій, кредитній, податковій політиці та відповідного інституційного забезпечення;

- розвиток організаційно-економічних механізмів залучення в сільське господарство капіталу промислових підприємств, фінансових та сервісних структур шляхом організації крупнотоварного агропромислового виробництва;

- удосконалення ринкових механізмів регулювання цін на аграрних ринках, скорочення кількості посередницьких ланок між сільськогосподарським виробником та кінцевим споживачем аграрної продукції;

- посилення антимонопольного контролю за цінами на матеріально-технічні ресурси, енергоносії та послуги, що надаються сільськогосподарським товаровиробникам з метою оптимізації їхніх витрат;

- заохочення, зокрема заохочення в розвитку інфраструктурних елементів аграрного ринку: постачальницько-збутових систем, транспортування сільськогосподарської продукції, засобів нагромадження та зберігання сировини;

- сприяння розвитку малого бізнесу у сферах виробництва та переробки сільськогосподарської продукції;

- сприяння розвитку територіальних підприємницьких мереж (регіональних кластерів) у сільських регіонах, орієнтованих на матеріально-технічне забезпечення агропромислового виробництва та переробку, зберігання і збут сільськогосподарської продукції.

В сільській місцевості України підприємництво розвивається повільно. Зокрема, в райо-

нах з більшою часткою сільського населення кількість малих підприємств є меншою, тоді як значну частину грошових доходів сільських домогосподарств складають заробітна плата і різноманітні соціальні виплати.

Майже нерозвиненим є інститут малого підприємництва в сільських регіонах Миколаївської області. Крім того, підприємницька діяльність в селах характеризується низьким ступенем диверсифікації: домінуюча кількість малих підприємств займається сільськогосподарською діяльністю і торгівлею, тоді як інші сфери сільської економіки майже не розвиваються (рис. 1).

Ринок послуг соціальної сфери, який є складною системою обміну суспільних фондів споживання та оплати праці на засоби, необхідні для відтворення робочої сили, є недостатньо розвиненим [7, с. 4]. Сучасний економічний стан села та його ресурсне забезпечення унеможливають покращення сільської соціальної сфери, призводячи до руйнування і закриття її інфраструктури, збільшуючи кількість об'єктів з неуккомплектованими штатами. Частина закладів культури, освітніх та медичних установ потребує капітального ремонту і перебуває в аварійному стані. У багатьох населених пунктах відсутні дошкільні дитячі заклади, загальноосвітні школи. Погіршуються транспортне сполучення і телефонний зв'язок.

Відсутність необхідних підприємств і закладів соціального призначення не дає змогу комплексно розвивати систему розселення, розширювати сферу прикладання праці, підвищувати привабливість сільського способу життя, а отже, сприяти усуненню негативних тенденцій забезпечення агропромислового комплексу трудовими ресурсами.

Збереженню якісних характеристик соціальної сфери перешкоджає істотне уповільнення

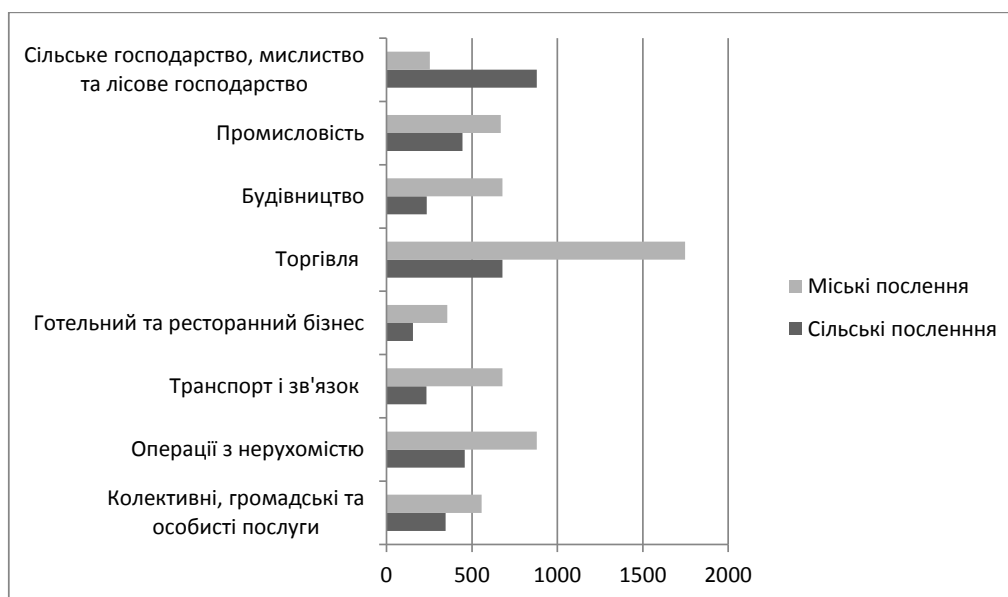

Рис. 1. Кількість малих підприємств Миколаївської області за основними видами економічної діяльності (2016 р.) [8]

темтів її розвитку, спричинене ліквідацією пільг на прибуток сільських будівельних організацій, обсяги робіт яких скорочуються внаслідок зниження рівня життя селян, нерозвиненості кредитних механізмів тощо. Згорання мережі об'єктів торгівлі на селі та ресторанного господарства, повне руйнування служб побуту стали закономірною реакцією на стрімке падіння платоспроможного попиту селян. Обсяг реалізованих послуг населенню в сільських регіонах є значно меншим за відповідний показник у містах, а обсяг товарообігу на селі є у 3,5 разів меншим за відповідний показник у містах.

Залишається гострою проблема благоустрою житлового фонду, при цьому зберігається розрив між рівнями благоустрою житла в сільській місцевості та містах. Якщо в міських поселеннях водопроводом обладнано 65,4 відсотків загальної площі житла, то в сільській місцевості Миколаївської області каналізацію мають лише 12,7 відсотків житлових приміщень, центральне опалення – 9,9 відсотків, ванни або душові кімнати – 27,5 відсотків, гаряче водопостачання – 8,9 відсотків. До комунальних органів місцевого самоврядування передано більше 60 відсотків об'єктів соціальної сфери та житлово-комунального господарства. За технічним станом майже 70 відсотків (переважно водопровідних мереж та споруд) відпрацювали амортизаційний термін, а близько 40 відсотків знаходяться в аварійному стані [9, с. 59].

Поліпшення якості обслуговування сільського житлового фонду сприятиме нарощуванню обсягів індивідуального будівництва, підґрунтям чого стане повноцінне фінансування за рахунок бюджету, державних і недержавних інститутів гарантій і пільг, передбачених для різних категорій забудовників. Останнє створює додатковий стимул для розширення сфери прикладання праці та реалізації ініціативи селян у галузі організації, кооперативних і приватних підприємств будівельної промисловості. Інший аспект підвищення комфортності житла поля-

гає в удосконаленні комунального житлового фонду, що надаватиметься малозабезпеченим в оренду.

Рівень доходів та якість життя населення сільської місцевості безпосередньо залежать від стану культурно-освітнього комплексу, що відіграє важливу роль у формуванні та піднесенні інтелектуального рівня, а також професійно-кваліфікаційних характеристик.

Значна роль у соціально-економічному розвитку сільських територій відводиться сільським громадам, громадським структурам та об'єднанням. Сільські громадські організації повинні представляти та захищати свої законні інтереси та своїх членів у державних та громадських органах; одержувати від органів державної влади і управління та органів місцевого самоврядування інформацію, необхідну для реалізації своїх цілей і завдань; вносити пропозиції до органів влади і управління; поширювати інформацію і пропагувати свої ідеї та цілі. Це провідна роль громадських структур у відбудові та розвитку сільських територій. Раціональним є підхід до розвитку сільських територій, який базується на розробці «знизу», місцевою сільською громадою стратегії розвитку села, а також здійснення інноваційних проектів, які об'єднують ресурси, знання і вміння представників державного, господарського і суспільного секторів. Основним пріоритетом є активізація діяльності населення щодо сільських територій шляхом створення суспільного потенціалу на селі, збільшення надходжень фінансових ресурсів та їх раціональне та ефективне використання.

Висновки. Основною метою державної економічної та соціальної політики села має бути забезпечення комплексного, багатofункціонального розвитку сільських територій, за якого зростає їх роль як просторової сфери не лише для агропромислового виробництва, але й для несільськогосподарських видів діяльності та сприятливого середовища проживання сільського населення.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Гайдуцький П.І. Про основні засади реформування системи державної підтримки сільського господарства та сільської території / П.І. Гайдуцький // Економіка АПК. – 2005. – № 11. – С. 43-48.
2. Кропивко М.Ф. Організація державного та самоврядного управління розвитком сільських територій / М.Ф. Кропивко // Соціально-економічні проблеми розвитку українського села і сільських територій: матер. VII річних зборів Всеукраїнського конгресу вчених економістів-аграрників. – К., 2010. – С. 120-123.
3. Кудла Н.В. Багатofункціональний розвиток сільських територій: від базових ідей до активізації місцевого підприємництва / Н.В. Кудла // Економіка України. – 2014. – № 1(554). – С. 62-71.
4. Месель-Веселяк В.Я. Реформування аграрного сектора України (результати, проблеми) / В.Я. Месель-Веселяк // Соціально-економічні проблеми розвитку українського села і сільських територій: матер. VII річних зборів Всеукраїнського конгресу вчених економістів-аграрників. – К., 2005. – С. 182-189.
5. Прокопа І.В. Соціальні аспекти розвитку сільських територій / І.В. Прокопа // Соціально-економічні проблеми розвитку українського села і сільських територій: матер. VII річних зборів Всеукраїнського конгресу вчених економістів-аграрників. – К., 2005. – С. 94-99.
6. Український аграрний портал [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukragroportal.com>
7. Полозенко Д.В. Соціальна інфраструктура села та джерела її фінансування / Д.В. Полозенко // Фінанси України. – 2010. – № 1. – С. 3-12.

8. Статистичний щорічник Миколаївської області // Головне управління статистики у Миколаївській області [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.mk.ukrstat.gov.ua>

9. Рябоконт В.П. Розвиток соціальної інфраструктури сільських територій / В.П. Рябоконт, Л.А. Рарок // Економіка АПК. – 2016. – № 4. – С. 56-65.